

SPORY A POLEMIKY NA STRÁNKACH FILOZOFICKÉHO SBORNÍKA V ROKOCH 1940—1944¹

JÁN UHER

Vo všeobecnej slovenskej historiografii, v dejinách literatúry, estetiky i v niektorých ďalších odvetviach spoločenských vied sa dnes (pri prekonávaní jednostranných pohľadov z nedávnej minulosti) čoraz častejšie hovorí o tzv. „druhom čítaní“ literárnych, vedeckých a publicistických diel našich predchodcov, o hlbšom a všestrannejšom skúmaní historických faktov a udalostí. Tomuto druhému (ba nielen druhému, ale aj tretiemu a x-tému) čítaniu nevyhne sa ani historik dejín našej filozofie, či už pri sebaopoznávaní svojej vlastnej minulej tvorby alebo pri poznávaní a adekvátnejšom hodnotení filozofických názorov svojich predchodcov, odporcov a protivníkov, t. j. všetkých tých, ktorí mali vo filozofii iné názory ako my.

Jedným z období, ktoré nám prichodí takto znova a pozornejšie skúmať, je aj obdobie prvej polovice štyridsiatych rokov tohto storočia, obdobie „slovenského štátu“, jeho myšlienkových konfliktov a filozofických prúdov. Vo všeobecnom povedomí najmä tých generácií, ktoré toto obdobie v dospelom veku prežili a prekonal, jestvuje mienka alebo aspoň predstava, že ho už vari dostatočne poznáme; máme v pamäti jeho hlavné charakteristické črty: Bolo to obdobie fašistickej totalitarnej moci a klérofašistickej ideológie.

Ak by sme však zostali iba pri takomto celkom globálnom pohľade a hodnotení, ak by sme od neho neprekročili k subtilnejšiemu poznaniu vnútornej tváre vtedajšej spoločnosti, nemohli by sme dostatočne pochopiť nielen celú členitosť jej štruktúry, ale napokon by sme neboli schopní vysvetliť ani narastanie síl, ktoré smerovali k jej rozkladu a negácii.

Veď dnes je už aj na prvý pohľad celkom zjavné, že napríklad pojmy „filozofia slovenského štátu“ (ak o nej možno vôbec v pravom slova zmysle hovoriť) a „filozofia *za* slovenského štátu“ sa zďaleka nekryjú, nie sú synonymá, nepredstavujú jedno a to isté.

Novým čítaním a rozborom Filozofického sborníka Matice slovenskej z roku 1940—1944 chceli by sme v tejto štúdii prispieť k dokumentácii a ozrejmieniu niektorých stránok tejto problematiky. Filozofický sborník sme si vzali za podklad svojho rozboru z viacerých príčin: Predovšetkým preto, lebo práve v ňom sa odráža problematika filozofie v tomto období našich dejín dynamickejšie, protirečivejšie a živšie ako v knižnej filozofickej produkcii. Po druhé si našu pozornosť tento časopis zasluhuje aj preto, lebo ide vôbec o *prvý* odborný, pravidelne vychádzajúci filozofický časopis na Slovensku.

Z priestorových príčin sa, pravdaže, nemôžeme naširoko rozpisovať o všetkom, čo vo Filozofickom sborníku v rokoch 1940—1944 vyšlo. Ohraničujeme si na-

¹ Táto stať je výňatkom zo širšej štúdie o filozofii na stránkach Filozofického sborníka v rokoch 1940—1944, ktorá vyjde v najbližšom ročníku sborníka (Philosophica) Filozofickej fakulty UK.

teraz svoju úlohu tým, že by sme sa v ňom chceli sústrediť na niektoré *protirečivé* javy, na diskusné a polemické prvky v niektorých jeho statiach a článkoch, na diferenciáciu a odlišnosť názorov. Z historického odstupu nás dnes už totiž zaujíma nielen to, v akých pomeroch a na akej úrovni začal tento časopis na Slovensku pôsobiť, akú filozofickú a svetonázorovú orientáciu prinášal, ale aj to, *kto* akú konkrétnu filozofiu v ňom rozvíjal, akú ideovú pozíciu v ňom zastával, čo a ako do neho kto písal, čo zdôrazňoval, na čo sa kedy orientoval. Zaujíma nás to tým viac, lebo aj doterajší zbežný výskum ukazuje, že neobstojí tvrdenie, podľa ktorého všetci autori, ktorí sa v tomto časopise exponovali alebo do neho jednoducho prispievali, boli „jednej mysli“, rovnakej filozofickej alebo svetonáhľadovej orientácie. Už prosté vyrátanie mien vylučuje takéto globálno-absolutizujúce tvrdenie. Hoci na druhej strane vieme, že preň, najmä vtedy, keď toto tvrdenie vzniklo, jestvovalo aj isté opodstatnenie.

Skôr, ako začneme o týchto otázkach bližšie hovoriť, zopakujme najskôr niektoré údaje:

Filozofický zborník Matice slovenskej začal ako periodický štvrťročník vychádzať roku 1940. Vychádzal pravidelne po štyri roky. V piatom ročníku stihli však už jeho vydavatelia vydať iba tri čísla. Slovenské národné povstanie a nová podstatne odlišná orientácia spoločnosti prerušili ďalšiu činnosť redakcie. A tak tretím číslom piateho ročníka končí tento časopis r. 1944 svoje pôsobenie za slovenského štátu.²

Spočiatku ho redigoval Štefan Polakovič a ako zodpovedný redaktor v ňom figuroval Stanislav Mečiar. 30. apríla 1941 bol založený Filozofický odbor Matice slovenskej, Filozofický zborník „sa stal úradným časopisom Odboru“ a jeho výkonným a zodpovedným redaktorom sa stal neskôr dr. Alexander Hirner, ktorý ho redigoval vo všetkých nasledujúcich ročníkoch až do roku 1944.

Popri nich prispievali do časopisu prof. A. Jurovský, Jozef Dieška, Peter Gula, A. J. Šurjanský, M. Chladný-Hanoš, Alex. Spesz, N. F. Babor, N. O. Losskij, František Števek, Štefan Barnáš, Fridrich Zavarský, Vojtech Illenčík, J. K. Šmálov, Michal Salatňay, Karol Kattoš, ale objavilo sa tu aj meno Antona Štefánka a niekoľko závažnejších štúdií uverejnili vo Filozofickom zborníku Igor Hrušovský a Stanislav Felber. Medzi recenzentmi sa okrem nich objavili ešte: P. Beňuška, Fr. Skyčák, J. Čerňan, Ernest Zavarský, Elemír Filo Ján Štefánik, Peter Kostov, Ján Mikleš, a niekoľko poznámok a recenzií sem napísal aj Ľudovít Bakoš, ktorý sa však aktívne podieľal najmä na prekladoch statí zo starších dejín filozofického myslenia na Slovensku.

*

Na začiatku treba konštatovať, že okrem I. Hrušovského, St. Felbera, neskôr aj Ľ. Bakoša, J. Mikleša a niektorých statí z filozofie prírodných vied a logiky, príspevky všetkých ostatných autorov tak či onak vychádzali z kresťanskej

² V novej podobe a konštelácii sa objavil až po vojne r. 1946. A aj potom pôsobil iba do februára 1948.

filozofie, mnohé z nich boli tak alebo onak — priamo či nepriamo — zamerané proti filozofickému materializmu, marxizmu a komunizmu, ba i proti iným racionalistickejším filozofiám. Avšak vo vnútri tejto zväčša nábožensky motivovanej filozofie existoval pomerne široký register názorových odtieňov, prejavoval sa rozličný stupeň filozofického realizmu i racionalizmu, odlišné sociologické hľadiská, ba aj *nejednotná podpora* vtedajšej vládnej ideológie, prejavujúca sa napríklad v takých otázkach, ako bol vzťah nacionalizmu a fašizmu, nacionalizmu a humanizmu, nacionalizmu a socializmu, nacionalizmu a rasizmu atď.

Iracionálnu, náboženskú a idealistickú orientáciu Filozofického zborníka v rokoch 1940—1944 najviac však narušali publikácie Igora Hrušovského. A to jednak jeho prvé knižné práce *Teória vedy* (1941) a *Vývin vedeckého myslenia* (1942), ktoré vzbudili ohlas aj na stránkach tohto časopisu, predovšetkým však jeho state publikované *priamo* na stránkach Filozofického zborníka.

Hrušovský bol riadny členom Filozofického odboru Matice slovenskej a boli časy (na začiatku päťdesiatych rokov), keď sa mu jeho členstvo a činnosť v tomto kolektíve i jeho publikačná činnosť vo Filozofickom zborníku veľmi zazlievali, asi v tom zmysle, že napriek svojim podstatne odlišným názorom dovolil, aby sa jeho meno objavovalo a „zneužívalo“ v tomto časopise. Boli to, pravda, predovšetkým politické aspekty, z ktorých sa otázka posudzovala. *Rozhodujúce* pre jej posúdenie je však to, čo a v akom duchu Hrušovský do Filozofického zborníka písal. Ako v ňom vystupoval. Ak posudzujeme otázku z tohto *obsahového* hľadiska, ukáže sa — a môžeme to vysloviť vopred, pričom sa pousilujeme to doložiť v ďalšom texte — že Hrušovského state, články a poznámky, uverejňované v rokoch 1940—1944 vo Filozofickom zborníku, patrili k tomu najprogresívnejšiemu a výnimočnému, čo v tomto časopise za slovenského štátu vyšlo,³ že sa príkro odlišovali od filozofických koncepcií a názorov iných vtedajších autorov. Vzbudzovali preto aj častú nevôľu i polemiku.

Prvou rozsiahlejšou staťou, ktorú I. Hrušovský na stránkach Filozofického

³ Podobne, hoci nie v takej jednoznačnej miere, pôsobili aj Felberove state, ktoré tu už nebudeme osobitne rozoberať. Venovali sme im zvláštnu pozornosť v 2. čísle minulého ročníka časopisu *Otázky marxistickej filozofie*. K niektorým otázkam filozofie, metafyziky a ontológie vyjadrovali sa aj niektoré filozoficko-prírodovedecké štúdie Fridricha Zavorského. Sem patrí napríklad jeho štúdia *Moderná fyzika a prírodná filozofia* (Filozofický zborník, 3, 1940), ktorá sa zaoberala okrem iného napríklad vzťahom kauzality a determinizmu, ako aj jeho stať *O priestore* (Filozofický zborník, 4, 1943). Tieto Zavorského práce možno v jestvujúcom historickom kontexte väčšinou pozitívne hodnotiť. Ich autor napriek základným svetonáhľadovým ohraničenostiam predsa sa len usiloval vnášať do slovenskej filozofie vedecké výdobytky modernej prírodovedy, najmä novodobej fyziky a matematiky. Jeho state sú síce tiež poplatné východiskám filozofického idealizmu, ale predsa len sa vystríhali otvoreného mysticismu a fideizmu. „Moderná fyzika — podľa Zavorského — ukazuje na matematický obraz prírody. A matematický obraz sveta nevltáča prírode človek, ale svet sa tak človeku javí.“ (Filozofický zborník, 3, 1940, 179). V tejto súvislosti, spolu so Zavorského a Felberovými štúdiami, možno spomenúť aj niektoré príspevky Vojtecha Illenčika, najmä jeho stať *Nová metóda* (Filozofický zborník 1—2, 1944), ktorá ako matematicko-filozofická štúdia taktiež prispievala k progresívnejším úsiliam vtedajšieho filozofického myslenia.

sborníka uverejnil, bola *Metóda dejín filozofie*.⁴ Už to, že autor v tomto časopise a v *tom čase* túto otázku nadhodil a pokúsil sa ju skúmať vedeckými prostriedkami, malo svoj nemalý význam. Hrušovský v nej hneď na začiatku celkom jednoznačne predpokladá a píše, že „filozofické idey sú determinované celkovým sociálnym a kultúrnym kontextom“. Znáša o tom dôkazy z jednotlivých etáp vývinu filozofického myslenia.

Na otázku: „Aká je váha jednotlivých činiteľov, či všetky rovnomerne a rovnocenne motivujú filozofické myslenie a či sú azda niektoré z nich základnejšie a iné druhotnejšie a závislé od faktov elementárnych“, odpovedal jednoznačne: „Základnou aktivitou, z ktorej sa vekmi v daných tvorivých a stimulatívnych podmienkach vytvorili jednotlivé kultúrne oblasti, je tvorba elementárnych existenčných prostriedkov a spoločensky organizačných vzťahov. Kultúrne oblasti, ktoré sa z týchto základných činností diferencovali a sformovali, pôsobia, pravda, i spätne a ovplyvňujú ďalší vývin samých týchto základných funkcií. No elementárnymi vývinovými silami sociálnymi zostávajú i naďalej tieto základné aktivity ľudskej existencie.“

Odporcovia tohto stanoviska (idealisticky zameraní autori Filozofického sborníka a predstavitelia vládnucej ideológie — najmä dr. M. Chladný-Hanoš, i iní), pravda, hneď postrehli, že sa tu predkladá marxizmus a filozofický materializmus, hoci ho Hrušovský v článku ani raz priamo nespomenul. Dôležité je, že Hrušovský pritom celý tento zložitý problém nezredukoval na mechanisticko-materialistické hladiská, ako sa to dialo v neskorších rokoch. Zdôrazňoval *dialektiku* filozofického vývinu, dokladal, ako „vzťah medzi filozofiou a ostatnými útvarmi ľudskej spoločnosti je veľmi komplikovaný a filozofia nie je *prostým zrkadlom* (podč. J. U.) určitého štádia sociálneho vývinu“.

Celú svoju metodologickú stať Hrušovský uzavrel: „Dejiny filozofie sú zákonitým procesom, no táto zákonitosť, ako sme videli, je efektom súhry veľmi mnohých a kvalitatívne odlišných činiteľov. V tejto rozmanitosti historik však predsa len nachádza dva zviazané piliere, z ktorých pri konštrukcii svojho výkladu nesmie odvrátiť svoj pohľad, nakoľko ony elementárne určujú myšlienkový pohyb ľudstva istým zákonitým smerom: je to tvorivosť ľudského ducha a dynamika spoločenského vývinu“.

Dnes nám tieto stanoviská môžu znieť už ako samozrejmé a elementárne pravdy, z ktorých sa častým neskorším opakovaním stali dokonca „ošúchané hodnoty“. Avšak v tej záplave vtedajšieho iracionalizmu, blondelizmu, intuitivizmu, znášania dôkazov o „riadení všetkého jestvujúceho vôľou božou“, keď už nie bezprostredne, tak aspoň sprostredkovane a v konečných dôsledkoch, pôsobilo toto racionálne osnované Hrušovského stanovisko na Slovensku moderne a sviežo, obrodzujúco a progresívne.

Prejavilo sa to aj v nasledujúcej jeho stati „Vývinové faktory antickej filozofie“,⁵ ktorá na predchádzajúcu stať nadväzuje. Aj v nej šlo predovšetkým o *metodologické* otázky vnímania a interpretovania filozofického vývinu. Oveľa

⁴ Filozofický sborník, 3, 1941.

⁵ Filozofický sborník, 2, 1942.

viac ako o hodnotenie jednotlivých postáv antickej filozofie. Na začiatku v nej Hrušovský konštatoval: „Početné aj neraz veľmi odlišne spracované dejinno-filozofické diela najlepšie dokladajú, že sme ešte stále v štádiu hľadania vedeckej metódy, ktorá by sa všeobecne uznávala a ktorá by bola záväzná pre všetkých bádateľov“.

Svojím postojom autor okrem iného celkom zjavne dokumentoval, že: 1. nejstuje iba oficiálna, vo vtedajšom režime glorifikovaná dejinno-filozofická metóda „kresťanského univerzalizmu“ a z nej vychádzajúca svetonázorová a ideologická platforma, ktorá by bola jedine platná, všeobecne uznávaná a „záväzná pre všetkých bádateľov“, 2. dokumentoval „skutočnosť“, že aj sám takúto čo najviac vedecky zdôvodnenú metódu iba hľadal a asymptoticky sa k nej približoval.

Hrušovský sa v tom čase s dôrazom vyslovoval aj proti neadekvátnemu preceňovaniu „individuálnych zvláštností jednotlivých mysliteľov“, proti tomu, aby — citujúc Zellera — „šlo o históriu generálov namiesto histórie filozofie“. Nepodceňoval pritom a nezaznával „faktor tvorivej aktivity“ jednotlivých filozofov, ktorý je „pre filozofickú produkciu neodmysliteľnou podmienkou“. Chcel však zrejme hlbšie preniknúť za jednotlivé filozofické osobnosti, skúmať, čo na ich filozofický postoj vplýva, čo ho určuje, hľadať korene jednotlivých svetonázorových *sústav*, ich zmien a filozofických zákonitostí.

Z tohto základného metodologického stanoviska snažil sa osvetľovať všetky významnejšie uzlové body európskeho filozofického myslenia, hľadať determinanty aj podstatné súvislosti jeho vývinu. Pri pozornejšom čítaní je na prvý pohľad jasné, že mnohé z jeho formulácií vychádzali z marxistickej filozofie. Na viacerých miestach jeho statí je to zjavné až natoľko, že to vzbudzuje v dnešnom čitateľovi — majúcom na zreteli vtedajšie pomery — až istý údiv nad tým, že v tomto časopise vôbec tieto state roku 1942 vyšli. Pre skúsenejšieho odborníka a redaktora muselo byť predsa jasné, že Hrušovský, hoci niekedy len nepriamo, vyzdvihoval tu — v protiklade s celkovou hlavnou orientáciou Filozofického sborníka — materialistickú, naturfilozofickú tradíciu napríklad Tálesa a jeho nasledovníkov, „dejinný význam jeho revolučného filozofického činu“.

To všetko nás však len znova a opäť vedie k poznatku, že pomery neboli ani v Filozofickom sborníku za slovenského štátu také jednoznačné, ako sme si donedávna namýšľali a dosť apriórne predstavovali. Hoci hlavným programovým krédom Filozofického sborníka bola idealistická a náboženská orientácia a hoci značnú časť jeho autorov a členov redakčného kruhu tvorili vlastne katolícki teológovia, odcitoval im Hrušovský vo svojej stati napríklad aj známy Xenofanov výrok: „Keby býci, kone a levy mali ruky a vedeli maľovať a zhotoviť umelecké dielo, kone by si bohov zobrazovali ako podobných koňom, býci býkom a utvárali by ich telá takými, akej formy ich samy majú“. Teda výrok, ktorý odjakživa používala materialistická a ateistická filozofia proti teozófi, proti legendárnym stanoviskám o stvorení sveta bohom, proti teocentrickému náhľadu, že človeka si podľa svojho obrazu stvoril boh, a nie naopak.

Označenie materializmus používal, pravda, autor v tomto čase iba zriedka

a výnimočne. Namiesto neho písal radšej sústavne o prírodnej filozofii, o racionalistickom a kriticko-realistickom myslení, o empirickej, prirodzenými prostriedkami verifikovateľnej a experimentálnej vede ako základe filozofických úvah. Nájdeme však v jeho prácach aj miesta, kde sa tomuto termínu nevyhýbal a celkom otvorene ho používal. Pričom najväčší prínos prinášal Hrušovský v tejto dobe do slovenského filozofického myslenia predovšetkým tam, kde formuloval všeobecnometodologické princípy filozofickej tvorby a zákonitosti jej dejinného vývoja.

Tak to bolo aj v ďalšej jeho rozsiahlejšej stati, nazvanej *Zákonitosti vývinu*.⁶ Obsahuje sedem častí a dokazovala sa v nej platnosť vývinovej teórie v živej prírode i v spoločnosti a napokon aj v špecifickej oblasti kultúrnej a myšlienkovej tvorby. Pokiaľ ide o biologickú oblasť, opieral sa Hrušovský najmä pri osvetľovaní základných štádií vývinu človeka o darwinovskú koncepciu v protiklade s teozofiou. Vychádzal pritom však nielen z Lamarcka a Darwina, ale aj z novších výsledkov prírodovedeckého bádania. Táto stať zohrávala vo vtedajších filozofických pomeroch svoju úlohu predovšetkým tým, že sa v nej prezentovala demonštratívna snaha vysvetľovať vznik a vývin človeka *prírodnou* cestou, bez substancionálnych a nadčasových mýtických činiteľov. Autor v nej argumentoval paleontológiou a inými prírodovedeckými faktami. Na ich základe dokazoval, že „vývinová teória je skutočne adekvátny racionálny výraz pre rozmanitosť organického sveta a ich súvislosti: Ak je vývin jednotlivých organických druhov vnútorne podmienený ich živou aktivnosťou, smer a rýchlosť vývinu závisí od vonkajších okolností“.

Osobitne si možno všimnúť, že autorovi išlo najmä o vystihnutie dialektiky vnútorných („živá aktivnosť“ a vonkajších („vonkajšie okolnosti“) činiteľov. Pričom vonkajšie okolnosti majú „nepochybne určitú úlohu stimulu, no samy nevysvetlia aktivnú genézu zložitých štruktúr a funkcií živých bytostí... Vývin organických druhov síce závisí od existenčného prostredia a životných okolností, no k jeho výkladu treba ešte pribrať špecifické zákony základných funkcií a tvorov“. Toto stanovisko bolo — ako vidieť — namierené nielen proti teozofickým, ale aj proti hrubo zjednodušujúcim mechanistickým koncepciám o vývine živých organizmov. Hrušovský to doložil aj priamym výrokom, podľa ktorého sa treba nazdávať, že „nosiťom všetkých podstatných organických funkcií je základná tenzia dvoch síce polárne protikladných, no zároveň aj vzájomne od seba závislých prírodných entít, a to biologickej a abiotickej“. Pričom „vývin v pravom slova zmysle nie je nijaký mechanický proces, lež každá jeho jednotlivá fáza značí prekonanie predošlej, nakoľko základné vývinové zisky sú podmienené istými rozpormi a napätiami medzi organizmom a meneným existenčným prostredím“.

Tieto vývinové zákonitosti skúmal I. Hrušovský aj v spoločenskom pohybe v myšlienkovej a kultúrnej tvorbe, v ktorej dospel na mnohých miestach k historickému materializmu. Ba videl ho zväčša primeranejšie, dynamickejšie ako marxistická filozofia v neskorších povojnových rokoch. Nezužoval rozhodujúceho

⁶ Filozofický zborník, 3, 1943.

činiteľa v dejinách len na objektívny tlak „vonkajších pomerov“. „Hybnou silou je tu tvorivá aktivnosť človeka, zasahujúca určitým spôsobom do spoločenského priestoru, ktorý — takto modifikovaný — podnecuje opäť a inak tvorbu človeka“.

Vývin starej rodovej spoločnosti vysvetľoval zjavne podľa Engelsa, aj keď ho nespomínal. V kultúrnom vývine hľadal tiež predovšetkým určitú zákonitosť, osvetľovaním vzťahu medzi tvorcom a dielom, medzi nimi a spoločenským prostredím. Vyzdvihoval potrebu, a nevyhnutnosť „plodných rozporov medzi tvorbou a tradíciou“, potrebu neustále vytvárať „niečo nové“, nie nezávisle od minulosti, ale v dialektickej kontinuite a kritickom napätí s ňou.

Spomenuli sme na začiatku, že tieto Hrušovského state patria už svojou orientáciou k tomu najprogresívnejšiemu, čo za slovenského štátu v našej filozofickej tvorbe vzniklo. Neznamená to, pravda, že by sa im nedalo kriticky nič vyčítať, že neobsahujú aj problematiku a dnes už prekonané výpovede. Viaceré otázky dostali by sa prípadne do iného svetla, ak by sme ich posudzovali v inom kontexte a z iných hľadísk, než z akých vychádza táto naša retrospektívna *historicko-filozofická štúdia*, ktorá *musí* problematiku posudzovať v porovnaní a s ohľadom na ostatnú vtedajšiu filozofickú produkciu a celkovú úroveň filozofického myslenia danej doby, a to nie všeobecne, ale predovšetkým u nás doma na Slovensku. A v týchto rámcoch, v tejto komparácii je nesporné, že I. Hrušovský nielen udržiaval, ale v niektorých oblastiach priamo od začiatku osnoval a rozvíjal modernú vedeckú, scientisticky podloženú orientáciu v našej vtedajšej filozofii.⁷ A rozvíjal ju nielen v svojich knižných prácach, ale aj na stránkach Filozofického sborníka, hoci tu sa musel s touto svojou aktivitou cítiť značne osamotený.

Pravdaže Hrušovského tvorba nezostala bez ohlasu a bez odporu. Polemizovalo sa s ňou v rokoch 1940—1944 aj priamo vo Filozofickom sborníku, najmä však v niektorých iných (politických) časopisoch.

Už v prvom ročníku Filozofického sborníka uverejnil Št. Polakovič „vysvetľujúcu“ polemickú poznámku proti „ináč dobrému a užitočnému“ Hrušovského článku „Vývin vedeckého myslenia“, uverejneného v Slovenských pohľadoch r. 1939. Polakovič nazval svoj príspevok „Scholastická metóda“⁸ a hlavným jeho zmyslom bolo obhajovať v protiklade k Hrušovského názorom *aristotelovskú* tradíciu vo filozofii. Preto aj zo všetkého najviac pozornosti venoval aristotelovskému nábožensko-realistickému chápaniu *pravdy* — v plnom súlade so známymi zásadami objektívneho idealizmu. V súlade s nimi polemizoval potom Polakovič vo Filozofickom sborníku nielen s Hrušovským, ale aj s noetickými postulátmi napríklad Tatarkovho článku *O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii*, ktorý taktiež vyšiel v Slovenských pohľadoch (roku 1940) a v ktorom

⁷ Označenie „scientizmus“, o ktorom sa dnes u nás — v protiklade k tzv. „antropologickej“ orientácii — toľko diskutuje, mal vo vtedajších pomeroch celkom iný zmysel a význam ako dnes. Nebol antipódom vedecky orientovanej filozofie, o akú sa snažil napr. súčasná marxistická filozofická antropológia, ale čelil iracionálnym, mystickým filozofiám, ktoré na Slovensku poväčšine stále ešte neboli ničím iným ako „slúžkou teológie“.

⁸ Filozofický sborník, 2, 1940.

autor napísal, že „... niet ani pravdy v prírodnom dianí, pretože pravda vyplýva len zo vzťahu k človeku, existuje len v jeho interpretácii sveta“. Polakoviča tu zrejme zo všetkého najviac dráždilo tvrdenie, že niet takej objektívnej pravdy, ktorá by jestvovala nezávisle od ľudí, od človeka, považoval to za klasický príklad noetického subjektivismu. A vystrihal verejnosť pred jeho následkami.

Najväčšiu nevôľu na stránkach Filozofického zborníka vzbudila však Hrušovského stať o vývojovej teórii. Dr. Maxmilian Chladný-Hanoš, ktorý — hoci bol vlastne teológ — publikoval v tomto období viacero filozofických a filozofujúcich prác, uverejnil proti Hrušovského názorom rozsiahlu polemiku pod názvom *Zákonitosti vývinu a stupne ich overenia*.⁹ Pomocou formálnologickej aparatúry a za pomoci teologických argumentov popieral v nej darwinizmus a vývojovú teóriu, aj keď priznal niektoré jej „prednosti“. Využívajúc niektoré medzery v doterajších poznatkoch vedy dokazoval, že táto teória nie je vlastne vedecky podložená a overená, že ja založená skôr na „viere v stály zázrak vývoja“ ako na indukčnom postupe pri zhromažďovaní dôkazov. Pozastavoval sa nad tolkou „trúfalosťou“ tých, ktorí ako Hrušovský si jednoducho tvrdia, že „všeobecná teória o vývine živého sveta je dnes už natoľko podopretá empiriou, že o jej platnosti temer niet viac pochybnosti“. Vyratúval „protidôkazy“ z paleontológie i iných prírodných vied, medzi nimi aj také, že skrátka „z neživej hmoty vzniká život ľudské oko nikdy nevidelo“!

V podtexte svojej state celkom zrejme radil: tam, kde neposkytuje veda ešte všetky dôkazy, nech zostane filozofia radšej pri teozófii a fideizme. M. Chladný-Hanoš priamo napádal aj Hrušovského „marxovsko-leninskú formuláciu vývoja ľudských dejín“.¹⁰ Viac ako iní autori sa vyznačoval nielen odlišným chápaním filozofie, ale predovšetkým útočným antimaterializmom.

S Hrušovského stanoviskami polemizoval na stránkach Filozofického zborníka v obsiahlom 20 stránkovom článku aj dr. Peter Gula. Zameriaval sa v ňom predovšetkým na Hrušovského knihu „Vývin vedeckého myslenia“, vydanú roku 1942.¹¹ Jeho polemická recenzia usilovala sa byť však odborná a vecná, bez politických narážok a invektív, hoci inak bolo Gulovo stanovisko voči Hrušovského názorom nielen kritické, ale väčšinou odmietavé.

Na vecnú kritiku Hrušovský dr. P. Gulovi odpovedal.¹² A to tým, že väčšinou neústupčivo zotrval na svojich stanoviskách, oponoval proti námitkam, obhajoval a ďalej rozvádzal a prehľboval svoje filozofické názory.

Za zmienku stojí, že oveľa pozitívnejšie ako ostatní autori Filozofického zborníka prijal Hrušovského prácu „Vývin vedeckého myslenia“ dr. Alexander

⁹ Filozofický zborník, 1—2, 1944.

¹⁰ Pričom proti „priorite ekonomického činiteľa“ v dejinách polemizoval napríklad aj takto: „Keď mi všetky historické hodnoverné pramene dosvedčujú, že napr. príčinou krížových výprav bolo náboženské nadšenie, tak musím tohto činiteľa prijať naozaj za historického činiteľa, a nehodiť ho nabok preto, lebo sa do mojej predpojatej filozofie dejín nehodí“. (Filozofický zborník, 1—2, 1944.)

¹¹ Filozofický zborník, 2, 1943.

¹² Filozofický zborník, 3, 1943. Na rozdiel od toho neodpovedal na iné „kritiky“ a recenzie, ktoré boli napísané tak, že na ne I. Hrušovský nepovažoval ani za potrebné odpovedať. Napríklad na článok dr. J. Babora, uverejnený v Kultúre XV, 1, 1943.

Hirner. Vo svojej stručnej recenzii¹³ ju fakticky veľmi kladne ocenil. Spomíname to najmä preto, že Hirner ako výkonný redaktor Filozofického zborníka sa svojím objektívnym postojom zrejme aj najviac pričínal o to, že Hrušovského práce — hoci sa veľmi odlišovali od celkovej línie časopisu, ba aj od Hirnerových osobných náhľadov — predsa len v časopise vyšli tak, ako ich autor napísal.¹⁴

Doteraz sme uvádzali odlišné názory a niektoré polemiky, ktoré sa na stránkach Filozofického zborníka MS v rokoch 1940—1944 viedli tak povediac medzi dvoma svetonáhľadmi, medzi podstatne odlišnými filozofiami. Za pozornosť stoja však aj odlišné názory a polemiky, ktoré vznikali medzi zástancami zhruba tej istej svetonáhľadovej orientácie. Pri pozornejšom štúdiu nám totiž z pramenného materiálu vysvitne, že značne odlišnú pozíciu zastávali v mnohých filozofických a sociologických otázkach napríklad Hirner a Dieška povedzme proti Polakovičovi a ďalším predstaviteľom najúpadkovejšieho a zároveň politicky najtotalitárnejšieho krídla vtedajšej slovenskej filozofie. Hoci na druhej strane sa nájde, pravda, aj dosť spoločných, najmä metafyzických a ontologických východísk, v ktorých sa ich názory relatívne zblížovali alebo stotožňovali. Avšak ani odlišnosti a diferencie nie sú bezvýznamné, pretože najmä z metodologického, ale ani z *historického* hľadiska nemá nijaký zmysel hádzať všetko naskrze do jedného vreca, zahmlievať si subtilnejšie a členitejšie poznanie komplikovanej historickej skutočnosti.

Z viacerých faktov vysvitá, že dr. Alexander Hirner a dr. J. Dieška usilovali sa taktiež o určitú opozíciu proti Polakovičovmu krídlu v redakcii Filozofického zborníka alebo aspoň o to, aby nemalo toto krídlo v redakcii jediné a zvrchované slovo. Túto skutočnosť netreba azda z hľadiska celkovej línie časopisu preceňovať, ale netreba ju v záujme pravdy ani zamlčať. I keď A. Hirner pri prevzatí redakcie obligátne ocenil predchádzajúcu Polakovičovú prácu, ktorú vykonal najmä pri zakladaní a počiatočnom redigovaní Filozofického zborníka, v ďalších číslach podal už nejedno svedectvo, že sa s ním vo filozofických a ideologických otázkach i v názoroch na redigovanie časopisu dosť príkro rozchádzal. Dbal, aby sa časopis predsa len nezapriahal natoľko a priamo do služieb vládnucej ideológie, ako si to želali režimistickí predstavitelia slovenského štátu. Usiloval sa o vyššie duchovné a filozofické hodnoty a ciele, i keď ich sám neraz veľmi iluzórne videl a formuloval. Príznačný pre túto jeho činnosť je napríklad článok nazvaný *Orientácia Filozofického zborníka*,¹⁵ v ktorom si Hirner ako výkonný redaktor jasne uvedomoval a podporoval istú *pluralitu* a *viacvrstvosť* časopisu. V tomto článku medzi iným napísal: „Niektorých čitateľov nášho časopisu zaujíma otázka, ktorému filozofickému smeru kliesni

¹³ Filozofický zborník, ?, 1942.

¹⁴ Kvôli úplnosti tejto časti ešte uvedieme, že vcelku kladného ocenenia sa vo Filozofickom zborníku dostalo aj Hrušovského knihe *Teória vedy* v stručnom Korecovom recenznom príspevku (Filozofický zborník, 4, 1941). Táto prvá Hrušovského knižná práca nevzbudila zďaleka taký ohlas a pozornosť ako jeho nasledujúce práce zapodievané sa vývojovými teóriami, už preto, lebo bola oveľa užšie odborne zameraná na otázky logiky a syntaxe vedeckej vyjadrovacej reči.

¹⁵ Filozofický zborník, 1, 1943.

FS cestu? Odpovedáme v krátkosti: Otázka je do určitej miery oprávnená, keďže FS niekedy prináša články, ktoré sa náhľadovo nekryjú. Redakcia si je tohto vedomá a nepokladá za potrebné zásadne vyhýbať takýmto zjavom a neuznáva za nevyhnutné pre úroveň a dobré vedenie časopisu, aby jeho príspevky boli do detailov jednoznačné.“ A ďalej: „Nám nejde o vybudovanie orgánu, ktorý by si vyhradzoval vždy a vo všetkom právo posledného slova s trvalou tendenciou mentorstva, ani o získanie prispievateľov, ktorí by si neprotirečili. Viac nám záleží na všestrannom osvetľovaní tej istej skutočnosti.“

Ak porovnáme tieto slová s Polakovičovým úvodným článkom v prvom ročníku časopisu, vidíme, že je tu značný rozdiel. Aj z tohto faktu vyplýva, ako neadekvátne boli predstavy, podľa ktorých Filozofický zborník za slovenského štátu mohol slúžiť a slúžil iba fašistickej ideológii. Pravda, najmä na začiatku nebolo v ňom zväčša nič, čo by bolo otvorene a zjavne proti nej, a dosť článkov bolo priamo za ňu. Avšak najmä po odchode Š. Polakoviča z funkcie výkonného redaktora objavili sa aj príspevky, ktoré svojou teoretickou podstatou fašistickej ideológii odporovali.

Okrem tých, o ktorých sme sa už zmienili, patrí k nim napríklad polemika ktorú vyvolala Hirnerova kritika brožúry Hlavného veliteľstva HM Slovenské národné vyznanie. Hirner túto oficiálne vydanú brožúru bitko kritizoval za jej myšlienkový a logický primitivizmus.¹⁶ Do veci sa zamiešal Polakovič a podráždene Hirnerovi odpovedal. Hirner na to znova reagoval v nasledujúcom čísle FS poznámkou *Logické myslenie*. Táto poznámka je zaujímavá najmä tým, že ironizovala nedotknuteľnú „jedinú a svätú pravdu“, „na ktorú má každý Slovák prisahat“ a Hirner ňou okrem filozofického stanoviska demonštroval aj istý opozičný politický postoj. Dokazoval, aké vlastnosti by musela mať „jediná a svätá pravda“, „ak má byť — jedinou a svätou — aj pre tých, ktorí sa nevzdali logického myslenia v prospech záplavy neanalyzovaných emócií“.

Ak si domyslíme, čo mal pod „záplavou neanalyzovaných emócií“ autor nepochybne na mysli, musíme jeho vystúpenie uprostred vrcholiaceho štádia fašistického režimu pozitívne oceniť. Tým viac, že podobný Hirnerov postoj nebol jediný a teda vari ani celkom náhodný.¹⁷

Polemicky odpovedal A. Hirner r. 1943 aj Štefanovi Hatalovi na jeho článok v Kultúre pod nadpisom „Nie subjektivismus hodnôt“.¹⁸ Hirner oponuje proti Hatalovmu uznávaniu „ríše transcendentna“ — pre ktorú niet dôkazov. Popieral „transcendentnú ríšu hodnôt“, i keď nešiel v polemike do dôsledkov a nevyklúčoval „objektívitu vecí v zmysle transcendentálnom“. Symptomatické je aj to, že v ekonomickom hodnotení vyčítal Hatala Hirnerovi „vyslovene liberalistické stanovisko“.

¹⁶ Filozofický zborník, 3, 1942.

¹⁷ V archíve MS je napr. uložená vlastnoručne napísaná zápisnica s argumentáciou, podľa ktorej Hirner predložil FO MS návrh, aby sa odmietlo splniť nariadenie Okresného úradu v Martine, predpisujúce uverejniť propagandistickú prednášku dr. Šubíka o Katynských hroboch s poukazom, že FS je vedecký časopis a nemá čo takéto prednášky uverejňovať.

¹⁸ Filozofický zborník, 1, 1943.

V podobnom zmysle ako Hirner sa v niektorých otázkach usiloval — najmä do príchodu Losského na Slovensko — vystupovať vo Filozofickom zborníku aj dr. J. Dieška. Vychádzal, pravda, z metafyzických a ontologických princípov kresťanskej filozofie, bol však, najmä v prvých rokoch svojej publikačnej činnosti, oveľa prístupnejší a tolerantnejší aj k iným myšlienkovým sústavám ako niektorí iní autori. Oveľa viac ako iní jeho spolupracovníci ich aj študoval a poznal. S obľubou zdôrazňoval *objektívne* stanovisko vedeckého bádania, v boji za pravdu „najmä v protive k tým dnešným zjavom vo vede a filozofii, ktoré by chceli filozofiu pozbaviť jej vrcholného poslania a zapriať ju do služieb tendenčných záujmov jednotlivca alebo určitých spoločností a ideológií“ — ako napísal r. 1943¹⁹ a viaceráz aj predtým i potom.

Proti Polakovičovi Dieška tiež niekoľko ráz polemicky vystúpil. Napríklad pri vydaní jeho učebnice *Úvod do filozofie*, určenej na vyučovanie filozofickej propedeutiky v najvyšších triedach gymnázií,²⁰ i v súvislosti s diskusiou o chápaní dejín slovenskej filozofie.

V prvej recenzii Dieška najskôr priaznivo ocenil Polakovičovú učebnicu, stotožnil sa s jej základnými filozofickými východiskami i závermi. Kritizoval však viaceré jednotlivosti. Z nich vari najcitlivejšie reagoval Polakovič na to, že mu Dieška vyčítal „prílišné steologizovanie“ filozofie, ďalej to, že za správny považoval noetický smer tzv. „kritického dogmatizmu“, no a vari najviac sa Polakoviča dotklo, že ho Dieška celkom otvorene ironizoval za jeho nadmieru nekritické holdovanie blondelizmu.

Napísal odpoveď, na ktorú však Dieška nereagoval ústupčivo, ale naopak oveľa tvrdšie ako predtým. Napríklad na skutočnosť, že Polakovič zavádzal v učebnici nový filozofický termín a smer, tzv. „kritický dogmatizmus“, zareagoval Dieška tak, že Polakovičovi ironicky predostrel, ako už z logického hľadiska „ide vlastne o centradictio in terminis“, pretože „kritický je mi smer, ktorý vylučuje každú dogmatickosť, a dogmatický je opak kritického. To konečne prešlo dnes už do dennej reči“ — iba Polakovič to — podľa Diešku — nevie.²¹

Iná je už, pravda, otázka, že ani Dieška sa tohto užitočného princípu vo svojej vlastnej filozofii vždy do dôsledkov nedržal, ba keďže v najzákladnejších

¹⁹ Filozofický zborník, 3, 1943, 218.

²⁰ Filozofický zborník, 3, 1941 a 1, 1942.

²¹ O dogmatizme sa ináč dosť často diskutovalo aj vo vnútri katolíckej filozofie. Príznačný z tohto hľadiska je napr. Skyčákov článok, napísaný k 70. výročiu Spolku Sv. Vojtecha (Filozofický zborník, 1940). Skyčák v ňom uvádza dva typy katolíckej filozofie a ideológie: konzervatívnu, ktorá žije „viac z myšlienok a hodnôt predošlého storočia“, a tú, „ktorá žije viac z prítomnosti“. S veľkou trpezlivosťou a „porozumením“ odsudzujú prvú a horlú za druhú. Lapidárne odhaľuje boj dogmatizmu a revizionizmu v cirkvi. Neobyčajne výstižne a znútra vystihol pritom najmä mentalitu dogmatikov. Charakterizoval ich — podľa Selmaira — takto: „Neúspech učinil ich trpkými a tvrdými. Fanatikmi, ktorým chýba každá schopnosť prehliaďnuť seba, svoje beznádejné postavenie. Ľuďmi bez lásky, ktorí nevedia iné, len sužovať srdcia, ktoré sa im dostávajú do cesty. Nespravodlivými a nemilosrdnými sudcami sú tam, kde by mali pomôcť a vychovávať. Medzi svojimi vídajú často kacírov a chýba im porozumenie pre to, čo je samostatné, zdravé a prirodzene hlbšie“ (245). Niet dôvodov pochybovať, že sa táto priliehavá charakteristika výborne hodí nielen na cirkevných, ale aj na všetkých ostatných dogmatikov.

filozofických otázkach zotrúval na kresťanskej filozofii, ani sa dôsledne držať nemohol. Na rozdiel od iných prívržencov náboženskej filozofie si však toto protirečenie aspoň občas uvedomoval.

V tomto zmysle vedel z času na čas oceniť aj práce prívržencov iných filozofických názorov. Vlastná konfesiónalna príslušnosť mu napríklad nebránila vysoko oceniť „Sborník prác profesorov *Evanjelického* kolegiálneho gymnázia v Prešove“, ²² veľmi kladnú recenznú glosu napísal aj o knihe Mirka Nováka *Česká estetika*, hoci česká kultúra a veda nebola vo vtedajších časoch na Slovensku v kurze, ²³ podobne informoval verejnosť aj o práci známej českej filozofky Albíny Dratvovej *Etika tvůrčí práce* i o niektorých iných obdobných prácach.

V tejto súvislosti zaslúži si zmienku aj diskusia, ktorá sa na stránkach Filozofického sborníka rozvinula hneď v prvom jeho ročníku — roku 1940 — okolo Osuského *Prvých slovenských dejín filozofie*. Posudok o týchto Osuských dejinách filozofie napísal najskôr Polakovič. ²⁴ Ocenil autorovu *snahu* o takéto dielo, ale väčšinou podrobil knihu ostrej kritike, pričom treba povedať, že sa v tomto prípade usiloval najmä o vecné výhrady. Polakovič vcelku pravdivo konštatovať i doložil, že „nedostatky tejto prvej našej príručky sú priveľké“, ba že „Dr. Osuský nie je dosť pripravený na písanie dejín filozofie ani vedecky, ani vecnými znalosťami“. ²⁵

Prehľad o dejinách *slovenskej* filozofie považoval však Polakovič aj napriek veľkým výhradám za „najcennejšiu časť knihy“. Ako *nefilozofické* typy, ktoré mal Osuský podľa neho z knihy vynechať, považoval Polakovič (opäť v mnohých prípadoch oprávnené) mená: Benedikti, Gavlovič, Medzibrodský, Zmeškal, Hrdlička, Doležal, Fornet, Zoch, Záborský, Gerometa, Palárik, Hroboň, Kelner-Hostinský, P. Tóth, Dobšinský, Čajak, Kovalevský, Vajanský, Trúchly-Sitniansky, Dérer, Glos, Dúbravec, Maliarik, Mareňčík.

Medzi týmito boli však aj ďalší. Napríklad: Kollár, Lajčiak, Karlovský, Makovický, Škarvan, Šrobár, Blaho, Hodža, Štefánek a niektorí ďalší, ktorých mená, podľa Polakoviča, „nikto neubrání ako filozofov podľa všeobecných kritérií“.

No a najmä táto otázka vzbudila polemickú ozvenu. Dr. J. Dieška napríklad oproti Polakovičovi *bránil* miesto Jána Kollára v dejinách slovenskej filozofie. Kvalifikoval Polakovičov postoj k nemu ako „vyhodenie Kollára z dejín slovenskej filozofie“ a ešte k tomu navyše ironicky dodal: „Zdalo by sa, že

²² Filozofický sborník, 1, 1942.

²³ K tejto otázke sa žiada poznamenať, že spojenie s českou kultúrou a vedou predsa len nebolo na Slovensku ani za „slovenského štátu“ úplne pretrhnuté, aj keď bolo veľmi narušené. Filozofický sborník priniesol počas svojho 5 ročného vojnového jestvovania niekoľko informácií, poznámok a recenzií o súčasných českých filozofických dielach. Nebolo ich veľa, hlavná pozornosť bola po tejto stránke sústredená na Taliansko, Nemecko, ale predsa len boli.

²⁴ Filozofický sborník, 1, 1940.

²⁵ Ako istú kuriozitu možno uviesť, že Osuskému Polakovič dokonca vyčítal teologizovanie v dejinách filozofie (čo zas neskôr iní autori sústavne vyčítali Polakovičovi), skutočnosť, že má Osuský v knihe veľa z toho, čo nepatrí do filozofie, ale do dejín teológie. Ba na jednom mieste najdeme aj výčitku, že Osuský má „málo o filozofickom učení Lenina“.

podľa Polakovičovej koncepcie... bolo by najlepšie začínať slovenskú filozofiu asi len predstaviteľmi blondelizmu na Slovensku, ako je skoro vyjadrené v učebných osnovách pre filozofiu". Teda Kollára pripustiť do slovenskej filozofie by Polakovič, podľa Diešku, mal a mohol „aspoň podľa toho kritéria, podľa ktorého tam dal: Cyrila, Bayera, Mošovského, Ladivera, Palkoviča, Jaslinského, slovom všetkých, čo uvádza, až po seba". Upozorňoval, že Polakovičovo stanovisko k dejinám filozofie „je vôbec mylné a zlé".²⁶

Relatívne najďalej, k pomerne najtriezvejšiemu a vládnucej ideológii miestami aj odporúčemu stanovisku sa dostali Hirner a Dieška aj v osobitnej ideologickej *Diskusii o nacionalizme*, ktorú zvolal FO MS na 5. júna 1943 do Nitry. Tejto diskusii, uverejnenej v 3. čísle Filozofického zborníka, budeme venovať bližšiu pozornosť inokedy, lebo veľmi príznačným spôsobom ukazuje, ako sa zrejme už aj pod tlakom narastajúceho rozkladu slovenského štátu v polovici roku 1943 diferencovali názory, ako sa menili a kryštalizovali stanoviská napr. k nacionalizmu a rasizmu v pomere k národným hľadiskám a k humanizmu.

*

Nehodnotili sme v tejto stati celkový profil ani jedného zo zúčastnených autorov. Išlo nám predbežne len o načrtnutie istých protirečivých javov na stránkach Filozofického zborníka, ktoré sa donedávna podrobnejšie neskúmali.

Dá sa, pravda, namietnuť, ba je celkom nesporné a isté, že napríklad v Dieškovej,²⁷ Hirnerovej atď. filozofii môžeme nájsť aj oveľa negatívnejšie črty než sú tie, o ktorých tu bola reč. O tých sme už napokon (niekedy vari až príliš zaujato a jednostranne) neraz písali. Ak však chceme vidieť históriu našej ne-

²⁶ Filozofický zborník, 1, 1942, 49.

²⁷ Pripomenuli sme už v inej práci (naposledy napr. v štúdií *Idealistická filozofia po roku 1945 v Prehľade dejín slovenskej filozofie*, Bratislava 1965, 442), že značný — a podľa môjho názoru nie veľmi pozitívny, ale poväčšine skôr retardačný vplyv na ďalší Dieškov filozofický vývin mal príchod N. O. Losského na Slovensko s filozofiou intuitívneho ideál-realistu. Je známe, že Dieška bol potom niekoľko rokov nielen najhorlivejší, ale aj najnekritickejší zástanca a stúpenec tejto filozofie. Ako vedel byť — často veľmi oprávnené a výstižné — kritický k iným filozofiám a jej predstaviteľom, v takej a ešte oveľa väčšej miere podľahol úplne nekritickému postoju k Losskému. A to nielen obdivu jeho *noetiky*, ktorá sa v pomere k tradičnému aristotelovsko-realistickému chápaniu javila na Slovensku predsa len ako určité novum, ale podľahol aj naskrze nekritickému obdivu Losského *teodicey*, vyjadrenej napríklad v knihe *Bog i mirovoe zlo*, ktorá už nemala s racionálnou filozofiou a vedou naozaj takmer nič spoločného.

Ak môžeme teda konštatovať niekoľko pozitívnych čŕt v aktivite dr. J. Diešku v porovnaní s niektorými inými filozofickými predstaviteľmi slovenského štátu v konkrétnych historických pomeroch na začiatku štyridsiatych rokov, oveľa komplikovanejšie sa stáva jeho filozofické pôsobenie *uprostred* tohto desaťročia, najmä po roku 1944—1945, keď sa dostával do sporov a polemík už nie s Polakovičom a jeho prívržencami, ale s jednoznačne vedecky orientovanou, sociálne pokrokovou, racionalistickou i materialistickou filozofiou. Ak na začiatku štyridsiatych rokov pôsobili viaceré jeho názory v porovnaní s oficiálnou dogmatikou a nacionalistickou ideológiou — aj napriek celkovým idealistickým východiskám — sympaticky a sčasti aj progresívne, podstatne iná situácia nastala, keď sa hlavným progredujúcim prúdom stáva po roku 1945 vedecky orientovaná filozofia a Dieška proti nej vystupuje — či si to uvedomuje alebo nie — z iracionálne osnovaných pozícií.

dávnej filozofickej minulosti aspoň primerane úplne a verne, nemôžeme zamlčať ani túto jej druhú stránku. Najmä nie v práci, ktorá sa zapodieva nemarxistickou filozofiou v takom protirečivom období, ako bolo obdobie slovenského štátu.

Konštatovali sme už, že Alexander Hirner, J. Dieška, P. Gula²⁸ a niektorí ďalší im príbuzní filozofi, ktorí boli v tomto čase aktívne činí, neprekročili väčšinou svetonáhľadový rámec vtedajšej kresťanskej a idealistickej filozofie, v mnohých otázkach sa však subjektívne *snažili* o modernejšie filozofické myslenie a s najúpadkovejšou filozofiou slovenského štátu ich nemožno jednoducho a bezo zvyšku *stotožňovať*.

Podobné zistenie platí aj o Filozofickom zborníku ako celku. Nedá sa hodnotiť iba jediným zjednodušujúcim prívlastkom. Najmä ak prihladneme ku konkrétnym podmienkam a ak berieme náležite do úvahy skutočný historický vývin a jeho stupne, ktoré nebolo ľahké ani mnohým rozmýšľajúcim hlavám jednoducho preskavovať. Som presvedčený, že takýto *objektívny* prístup k problematike neznamená ešte objektivizmus, *eklektické* zahmlievanie a stieranie protikladov medzi podstatne odlišnými filozofickými sústavami a svetonáhľadovými prúdmi. Každý historik filozofie sa pri svojej práci stretá s takým množstvom názorov (ktoré sú často odlišné od jeho vlastných), že žiadny iný ako objektívny, diferencovaný, *dôsledne historický* postup nie je dostatočne primeraný. Lebo aj zaradovanie jednotlivých postáv do veľkých filozofických a svetonáhľadových skupín býva spravidla len pomocné, neúplné a čiastočné. Samo o sebe, t. j. bez vnútornej diferenciácie jednotlivcov *vo vnútri* týchto skupín (nielen medzi nimi) nebolo by ničím iným ako schémou vzdialenou živej skutočnosti. A bez tej boli by aj dejiny filozofie nelen nepravdivé, ale aj zvrchovane nudné a nezábavné. Vzťahuje sa to väčšinou na celé dejiny filozofie, ale osobitne výrazne to platí najmä vo filozofii nášho 20. storočia. Ibaže sme to vždy nevedeli.

СПОРЫ И ПОЛЕМИКА НА СТРАНИЦАХ ФИЛОСОФСКОГО СБОРНИКА В ПЕРИОД С 1940—1944 ГГ.

Ян Угер

Настоящая статья, представляющая собой отрывок из более широко задуманной статьи автора, занимается проблематикой новой истории словацкой философии. В ней уделяется внимание проблематике развития философии в Словакии в период с 1940—1944 гг., т. е. в период „Словацкого государства“. Автор следит за этой проблематикой на страницах Философского сборника Матицы Словацкой, начавшего выходить в 1940 г. и представляющего собой первый специальный периодический журнал в Словакии.

Автор обращает внимание прежде всего на внутреннюю дифференциацию философских взглядов и на некоторые споры и полемику, как между сторонниками разных, противоположных философий, так и внутри католической религиозной философии, которая в то

²⁸ Pozri napríklad jeho rozsiahlejšiu štúdiu *Postoje k štátu*, uverejňovanú na pokračovanie vo Filozofickom zborníku 1940—1941.

время была основным содержанием программы этого журнала. Из деятельности передовых философов автор отмечает прежде всего деятельность Игоря Грушовского, бывшего в начале 40 годов главным представителем передового крыла профессиональной философии в Словакии. Из споров и полемики внутри идеалистической и религиозно ориентированной философии следует упомянуть споры между Штефаном Полаковичем — представителем официальной и государственной властью поддерживаемой философии и клерофашистской идеологии и, например, д-р Йозефом Дьешко и д-р Александром Хирнером.

Автор пытается не только наметить дифференцированную картину философии в Словакии в этот сложный период ее развития, но, в отличие от недавнего прошлого, дать также с исторической точки зрения более верную и адекватную оценку некоторых философов того периода. Статья является лишь частью общего анализа, необходимого для постепенной систематической разботки и освещения истории философии в Словакии, над которой уже работают в Институте философии Словацкой академии наук.

CONTROVERSIES AND POLEMICS ON THE PAGES OF THE PHILOSOPHICAL COLLECTION DURING 1940—1944

Ján Uher

The present article — which is an extract of the author's more extensive study — deals with the question of the more recent history of Slovak philosophy. It takes up the problem of the philosophical development in Slovakia during the period 1940—1944, that is, at the time of the „Slovak State“. The author follows this topic on the pages of the Philosophical Collection edited by Matica Slovenská, which began to appear in 1940 and was in fact the first specialized philosophical periodical in Slovakia.

The author makes note in the first place, of the internal diversity in the philosophical views, of certain controversies and polemics which appeared on the pages of this journal. And this both among the various antagonistic philosophies, as well as within the Catholic religious philosophy itself, which at that time supplied the main programme-contents of this periodical. In the progressive, scientifically-oriented philosophy, his attention is taken up in particular by Igor Hrušovský's activity, who in the early forties was the principal representative of the progressive wing of professional philosophy in Slovakia. Nevertheless, the author notices also controversies and polemics which existed within the idealistic and religiously-oriented philosophy as manifested concretely, for instance, between Štefan Polakovič, the representative of the official, Government-supported philosophy and the clerical-fascist ideology, and for instance, Dr. Jozef Dieška and Alexander Hirner who on more than one occasion opposed this philosophy.

The author endeavours not only to sketch out a certain differentiated picture of the philosophy during this complex developmental period in Slovakia, but in contrast to the not too distant past, to present a historically truer and more adequate reappraisal of certain personalities, philosophically active during this period. The study is one of a series of contributions necessary for a consecutive synthetical processing and elucidation of the history of philosophy in Slovakia, a work actually in progress at the Philosophical Institute of the Slovak Academy of Sciences.